

VIII/XIV. Asırda Hadis Eğitimi: Mizzî, İbn Teymiyye, Birzâlî, Zehebî Örneği

Nagihan EMİROĞLU*

“Hadith Education in
VIII/XIV'th Century:
Example of Mizzi, Ibn Tay-
miyya, Birzali, Zahabi”

Abstract: Cairo and Dimaşk which were considered to be the centers of knowledge in the VIII. (XIV.) century when the Bahri Mamluks, provided a reliable living space for the Islamic Society, which suffered from the Mongol invasions and the Crusades. In the Bahri Mamluks period; the society, sultans and the amirs gave importance to science and the scholars which established the liaison between the administrative structure and the people was placed under high protection by the Sultans and Emirs has laid the groundwork for the establishment of a large number of education and training places, the revival of scientific activities and the development of Islamic Sciences. This period is a very productive period in terms of Hadith as well as many Islamic Sciences. Although many famous Muhaddis were raised in this period, it is possible to talk about four great Muhaddis who left their mark on this period. These four great Muhaddis are Mizzi, Ibn Taymiya, Birzali and Zehebi who are of great importance in terms of both benefiting from each other as teachers and being with each other in difficult times as friends. This article deals with the relations of the scholars in the Bahri Mamluks period and aims to reveal the relationship between the four great scholars of the VIII (XIV.) century.

Citation: Nagihan EMİROĞLU, “VIII/XIV. Asırda Hadis Eğitimi: Mizzi, İbn Teymiyye, Birzâlî, Zehebî Örneği” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVII/2, 2019, pp. 95-118.

Keywords: Mizzi, Ibn Taymiyya, Birzâlî, Zahabî, Scholars, Muhaddith.

I. Giriş

Kahire ve Dimaşk gibi dönemin önemli ilim merkezlerinden sayılan coğrafyada,” yetişen muhaddisler ve telif edilen eserler bakımından hadis ilmî açısından oldukça verimli geçen VIII. asır (XIV.) siyasi olarak Bahrî Memlûkler

* Dr. Arş. Gör., Çukurova Üniv., İlahiyat Fakültesi, Hadis, ADANA, nyanar@cu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9998-3486 Geliş: 13.12.2019 Yayın: 31.12.2019

** Bu makale yazarın, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri

Devleti'nin hüküm sürdüğü bir dönemdir. Moğol istilaları ile Haçlı seferlerinden bunalan İslâm toplumu için güvenilir bir yaşam alanı temin eden Memlûkler döneminde, gerek toplumun gerekse sultan ve emirlerin ilme ayrı bir önem göstermesi, idarî yapı ve halk arasında irtibatı sağlayan ulemânın biza-tihi sultan ve emirler tarafından himaye edilerek yüksek mevkilere getirilmesi; çok sayıda eğitim öğretim mekânının kurulmasına, ilmî faaliyetlerin canlan-masına, yetişen âlimler ve kaleme alınan eserler bakımından İslâmî ilimlerin büyüüp gelişmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Bağdat'ın harap edilmesi ve hilafetin düşmesinden sonra halifeliği yeniden kendi topraklarında ihyâ eden Memlûkler, İslâm toplumunun yeni hâmisî olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Memlûklerin güvenli toprakları ve ilmî hayatın aktif şekilde devam-lılığını sağlayan politikaları farklı coğrafyalardan pek çok âlimin Memlûk topraklarına göç etmesine neden olmuştur. Başta Memlûk sultan ve emirlerinin içinde bulunduğu Hanefîlerin, Eyyübîler zamanında desteklenen ve güçlenen Şâfiîlerin ve farklı coğrafyalardan göç eden diğer mezhep mensuplarının yaşadığı yer olarak Memlûk coğrafyası gerek etnik bakımdan gerekse mezhepsel açıdan oldukça karışık bir toplumdur. Bu durumda pek çok muhaddis ve hadis hafızının bir arada yaşadığı, mezhebî farklılıklara rağmen ilmî canlılığın oldukça aktif şekilde seyrettiği Memlûk coğrafyasında, hadis âlimlerinin faaliyet alanları sadece hadis rivayeti, eser telifi ve öğrenci yetiştirilmesi gibi ilmi çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. Dönemin muhaddisleri ilmi çalışmaları yanında, gerektiğinde kılıç kuşanıp savaşa katılmış, siyasi meseleler hakkında kanaat belirterek emîr ve sultanları etkilemiş ve toplumu hayra teşvik etmiştir. Bu durum onların hem siyasilerle, hem birbirleriyle hem de toplumla iletişim halinde olmalarını zorunlu kılmıştır. Dönemin hadis âlimlerinin birbirleriyle kurdukları yakın arkadaşlıklar, evlilik yoluyla oluşan akrabalıklar, dostluklar, hoca-talebe ilişkileri, çekememezlik, kıskançlık ve görüş ayrılıklarından beslenen düşmanlıklar onların birbirleriyle olumlu ya da olumsuz iletişim halinde olduklarını göstermektedir.

II. Dönemin Meşhur Âlimleri Arasındaki İlişkilere Genel Bakış

VII. ve VIII. (XIII ve XIV.) asırlarda yaşayan, önemli çalışmaları ve yetiştirdikleri öğrencilerle isimlerini asırlar sonrasına duyuran muhaddisler, yine kendileri gibi önemli ilim erbâbının rahle-i tedrisatından geçmişler, hocalarının en sâdık talebeleri olmuşlardır. Sözelimi, Şerefüddin ed-Dimyâtî'nin uzun yıllar yanından ayrılmadığı ve yetişmesinde önemli bir yeri olan hocası Münzirî, talebesi Dimyâtî'ye ayrı bir özen göstermiş onu Kâmiliyye Dârülhadisi'nde kendisine muîd olarak seçmiştir. Dimyâtî, "Onun yanına geldiğimde

mübtedi idim zaman içinde muîdi oldum.” diyerek hocasının, onun hadis eğitimindeki yerine vurgu yapmıştır.¹ Meşhur muhaddislerden İbn Hallikân, Buharî râvisi Şerefüddîn Ali b. Muhammed el-Yûnînî ve İbn Dakîku’l-id Münzîrî’ye talebelik yapıp istifade etmişlerdir.² Nevevî’nin yanından hiç ayrılmayan bu nedenle de kendisine Muhtasarü’n-Nevevî denilen öğrencisi İbnü’l-Attâr (ö. 724/1324), ilim tahsili dışında hocasıyla ayrı bir muhabbet de kurmuştur.³ Hocalar da yetiştirdikleri talebeleri ile gönül bağı kurmuşlar ve onlara destek olup ilim yolunda ilerlemelerine yardımcı olmuşlardır. Örneğin Mizzî, Hımsıyye Dârülhadîsi’ndeki hocalık vazifesini talebesi hadis hafızı Alâî’ye devretmiştir.⁴ Bîrzâlî ile Takıyyüddîn es-Sübki de birbirleriyle tanışık ve dost olan muhaddislerdendir. Sübki’den on sekiz yaş büyük ve tecrübeli olan Bîrzâlî, yirmi üç yaşında genç bir hadis talibi olan Takıyyüddîn’i, Dımaşk’a geldiğinde ilim tahsil edebileceği hocaların derslerine götürmüştür. Sonraki yıllarda Takıyyüddîn kadı olarak Dımaşk’a geldiğinde Bîrzâlî onu yalnız bırakmamıştır.⁵

Bu dönemde yaşayan muhaddisler çocuklarının eğitimi ile de yakından ilgilenmişlerdir. Özellikle ilimle meşgul olan ailelerin çocukları, bu konuda çok daha şanslı olup çok küçük yaşlarda hadis tahsiline başlamışlardır. Hatta babalarının ilmî otoritelerinden de istifade ederek önemli muhaddislerden ders alma imkânı bulmuşlardır. Örneğin, Bîrzâlî hocası Yûnînî’den istifade etmiş ve Ba’lebek’e her gidişinde hocası ile görüşüp ondan ders almayı ihmal etmemiştir. Yûnînî’nin Dımaşk’a gelmesini fırsat bilen Bîrzâlî altı yaşındaki oğlu Muhammed’i Yûnînî’nin derslerine götürerek çok sayıda cüzü dinlemesini sağlamıştır.⁶ Takıyyüddîn e-Sübki de oğlu Tâceddîn’in eğitimiyle yakından ilgilenmiş, onun belli başlı hocalardan istifade etmesini istemiştir. Tâceddîn es-Sübki’nin anlatımına göre babası Takıyyüddîn, oğlunun gittiği ders meclislerini özellikle takip eder dersten sonra kimin meclisine katıldığını ve ne öğrendiğini mutlaka sorardı. Tâceddîn, hocası Zehebî’nin yanından geldiğinde, babasının bundan hoşnut olduğunu belirtir. Ancak Tâceddîn, diğer bazı hocalarının meclislerine katılıp eve döndüğünde babasının, hocaya nispetle değil de

¹ Münzîrî, Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkavî, *Cevâbü’l-Hâfız Ebî Muhammed Abdîl-azîm el-Münzîrî el-Mısırî ‘an es’ile fi’l-cerh ve’t-ta’dîl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mek-tebü’l-Matbû’âtî’l-İslâmiyye, Halep 1990, s. 27-28 (mhk. mkd.).

² Münzîrî, *Cevâbü’l-Hâfız*, s. 28 (mhk. mkd.).

³ İbnü’l-Attâr, Alâeddîn Ali b. İbrâhim, *Tuhfetü’t-tâlibîn fi tercemeti’l-İmâm Muhyiddîn (el-İcâz fi şerhi Ebî Dâvûd es-Sicistânî* içinde), thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan es-Selmân, Dâru’l-Eseriyye, Ürdün 2007, s. 28 (mhk. mkd.).

⁴ Kandemir, Mehmet Yaşar, “Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahmân”, *DİA*, XXX, ss. 220-221, İstanbul 2005, s. 220.

⁵ Tâceddîn es-Sübki, Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, thk. Mahmud Muh. Tanâhî-Abdülfettâh Muh. el-Hulv, Dâru’l-Hicr, Kahire 1992, X, 382.

⁶ Bîrzâlî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed, *el-Müktefi ‘alâ Kitâbi’r-Ravzateyn*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2006, I, 22-24 (muhk. mkd.).

ders yaptıkları yere nispetle “Filanca yerden gelmişsin.” dediğini aktarmaktadır. Mizzi’ye büyük bir muhabbet duyan Takıyyüddîn, oğlunun Mizzi’nin dersinden geldiğini öğrendiğinde ise üstüne basa basa, tane tane ve yüksek sesle “İşte hocanın yanından gelmişsin.” demiştir. Tâceddîn es-Sübki’nin değerlendirmesine göre babası, bu şekilde ifade etmesini, oğlunun gönlünde Mizzi’nin saygınlığının artmasını ve daha sıklıkla Mizzi’ye gidip gelmesini sağlamak amacıyla yapmıştır.⁷

Genç ilim talipleri için ders aldıkları hocalarının insanî ilişkileri yanında fiziksel ve kişisel özelliklerinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tâceddîn es-Sübki, hadis tahsili için hocası Zehebî’nin yanına sabah ve ikindi olmak üzere günde iki kez gittiğini ancak Mizzi’nin yanına sadece haftada iki kez gittiğini bildirmektedir. Bunun sebebini ise şu sözlerle anlatmaktadır: “Zehebî bana hoş davranır ve beni severdi. Hatta bizi tanıyanlar bilir bana olan muhabbeti gibi kimseye muhabbeti yoktu. Ben henüz gençtim. Bu tür ilgi benim için önemliydi. Ama Mizzi daha ciddi, asık yüzlü ve heybetli bir adamdı. Babam ise benim aksime Mizzi’ye daha sık gidip gelirdi. Çünkü babamın gözünde Mizzi’nin çok önemli bir yeri vardı.”⁸ Tâceddîn es-Sübki’nin anlattığı bu küçük anektod, muhaddislerin sosyal ilişkileri bakımından oldukça önemlidir. Genç ilim taliplerinin kendilerine yaşça yakın genç hocalardan ders almaktan daha çok hoşlandıklarını gösteren bu bilgi dikkate alındığında o zamanın öğrenci profiline günümüz öğrenci davranışlarıyla benzer olduğu anlaşılmaktadır.

Hoca talebe arasında oluşan muhabbeti gösteren bir diğer örnek de Zehebî ile İbn Râfi arasındaki ilişkidir. İbn Râfi, hocasının takdirini kazanmış, âli isnadlarıyla ondan rivayette bulunmuştur. İbn Râfi’nin biyografisini muasırlarından ve sonraki nesilden çokça âlim kaleme almış olmasına rağmen hocası Zehebî’nin *el-Mu’cemül-muhtas bi’l-muhaddisîn* adlı eserinde İbn Râfi’in biyografisine yer vermesi⁹ oldukça önemlidir.¹⁰ Zira Zehebî, kendisinden yirmi sekiz yaş küçük olan İbn Râfi’den hadis dinlemekten çekinmemiş, ders halkalarına katıldığı muhaddislerin hayat hikâyelerini bir araya getirdiği kitabında ona yer vermiştir. Zehebî gibi bir hadis otoritesinin gözünde genç muhaddis

⁷ Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, X, 399.

⁸ Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, X, 398.

⁹ Zehebî, Ebû Abdullah Muh. b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *el-Mu’cemül-muhtas bi’l-muhaddisîn*, thk. Muh. el-Habîb el-Heyle, Mektebetü’s-Siddik, Taif 1988, s. 229-230.

¹⁰ Zehebî’nin İbn Râfi’in biyografisine *el-Mu’cemül-kebir* adlı eserinde de yer verdiği nakledilmektedir. Zehebî’nin bu eserini 727 yılında tamamladığı (Ma’rûf, Beşşâr Avvâd, *ez-Zehabi ve Menhecühü fi Kitâbihi Târihi’l-İslâm*, Matbaatü İsa el-Bâbi el-Halebî, Kahire 1976, s. 63, dipnot 3), bu nedenle İbn Râfi’in hayatını kaleme aldığı onun henüz yirmi üç yaşında olduğu bildirilmekte, Zehebî’nin İbn Râfi’i çok erken bir yaşta kitabına almaya değer bulunduğu işaret edilmektedir. İbn Râfi’, Ebû’l-Me’âli Muhammed b. Râfi’, *el-Vefeyât*, nşr. Salih Mehdi Abbâs-Beşşâr Avvâd Ma’rûf, I-II, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1982, s. 15 (mhk. mkd.). Zehebî’nin *Mu’cemü’ş-şüyüh*’unun bizim kullandığımız Dârü’l-kütübü’l-ilmîyye, Beyrut 1410/1990 baskısında ise İbn Râfi’in biyografisi yer almamaktadır.

ne kadar kıymetli olduğunu daha iyi gösteren bu durum İbn Râfi' için bir övünç vesilesidir. Bu nedenle Zehebî ile İbn Râfi' birbirlerine sadece hoca-talebe değil aynı zamanda dost olmuşlardır. İbn Râfi'in diğer bir arkadaşı olan Safedî ile de aralarında benzer bir ilişki söz konusudur. Nitekim İbn Râfi' arkadaşı Safedî'nin kıraatıyla Ebû Hayyân el-Endelûsî ve Fethuddîn İbn Seyyidünnâs'ın huzurunda hadis dinlemiştir. Safedî de İbn Râfi'in hadis meclislerinde bulunmuştur.¹¹ İbn Râfi'nin talebelik yıllarından arkadaşı olup kendisinden çokça istifade eden Safedî, İbn Râfi'den "İyi bir dost, güvenilir bir arkadaş, bilgisi sağlam bir âlim." şeklinde söz etmektedir. İbn Râfi'nin çocukları da yine babaları gibi ilimle meşgul olmuş, kızı Gülsüm, IX. (XV.) asrın hadis otoritelerinden biri olan İbn Hacer el-Askalânî'ye icazet vermiştir.¹²

İrâkî hadis ilmine İzzeddîn İbn Cemâa'nın teşvikiyle başlamış, Hanefî âlimi Alâeddîn İbnü't-Türkmânî'den çok istifade etmiştir. İbn Kesîr ondan yirmi dört yaş büyük olmasına rağmen kendisinden bazı eserleri okumuş ve hadis tahrici konusunda İrâkî'den yardım almıştır. Ancak İrâkî'den en fazla istifade eden damadı Nüreddîn el-Heysemî, İbn Hacer el-Askalânî ve oğlu Veliyyüddîn İbnü'l-İrâkî'dir. Heysemî, İrâkî'den hiç ayrılmamış bu nedenle de hocasından en çok metin okuyan muhaddis olmuştur. İrâkî, Heysemî'yi zevaid konusu üzerinde çalışmaya yöneltmiş ve bu çalışmalarında kendisine rehberlik etmiştir. Vefatı sırasında İrâkî'ye geride hangi hafızların kaldığı sorulduğunda ilk sırada İbn Hacer'i, sonra oğlu Veliyyüddîn'i ve üçüncü olarak da Nüreddîn el-Heysemî'yi zikretmesi üçünün de İrâkî ile yakın ilişkisini de gösterir.¹³

Hadis âlimleri arasındaki olumlu ilişkiler yanında bazı görüş ayrılıklarının da olduğu gözlenmektedir. Örneğin Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî (ö. 762/1360) ile Hanefî fâkihi Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî (ö. 775/1373) arasında bu türden bir ilişki söz konusudur. İbnü't-Türkmânî'nin talebesi olan bu iki âlimin birbirleriyle iyi geçinemedikleri anlaşılmaktadır. Zira Zeylaî, *Hidâye* üzerine yazdığı *Nasbü'r-râye* adlı eserinde *Hidâye* üzerine *el-İnâye bi-ma'rifeti ehâdisi'l-Hidâye* adıyla eser telif eden akrâni Kureşî'yi isim vermeden, eleştirmektedir. Zeylaî, hocası Alâeddîn İbnü't-Türkmânî'nin (ö. 750/1349) görüşlerini tenkit ettiği pek çok yerde hatanın esasen hocasından değil hocasının taklit ettiği bir "cahilden" kaynaklandığını ifade etmiştir. Zeylaî'nin, cahil derken kasdettiği kişinin Kureşî olduğu söylenmekte, İbnü't-Türkmânî'nin talebesi Kureşî'ye, Zeylaî'den daha çok güvenmesinin iki talebe arasında bir rekabete dönüştüğü iddia edilmektedir. Hanefî tabakât yazarı Ku-

¹¹ Safedî, Ebû's-Safâ Halil b. İzzeddîn Aybeg, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa, I-XXIX, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 2000, III, 56.

¹² Kandemir, Mehmet Yaşar, "İbn Râfi", *DİA*, XX, s. 239, İstanbul 1999.

¹³ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî, İhyâi't-Türâsî'l-İslâmî, Kahire 1994, II, 276-277; Kandemir, Mehmet Yaşar, "İrâkî, Zeynüddîn", *DİA*, XIX, s. 118, ss. 118-121, İstanbul 1999.

reşî'nin eserinde Zeylaî'nin babasına yer verirken akranı Zeylaî'den hiç söz etmemiş olması da söz konusu iddiaları doğrular niteliktedir.¹⁴ Kaldı ki Kureşî, Zeylaî'nin babası Yûsuf ez-Zeylaî'den de birkaç satırla bahsetmiş, Arapçayı iyi kullanmadığından öfke ve cedel içinde olduğunu iddia etmiştir.¹⁵

VIII. asır Memlûk toplumunda farklı mezhep mensupları bir arada yaşamaktadır. Memlûk toplumunda aynı mezhepten olup kişisel rekabet ve geçimsizlikler nedeniyle olumsuz ilişkiler gözlemlenebildiği gibi bu doğal rekabet ortamına mezhep farklılığı ve taassubu da eklenerek çok ciddi boyutlarda tartışmalara, çekişmelere hatta sonu hapse ya da darbe varacak kadar fizikî müdahalelere rastlamak mümkündür. Memlûklerde idareciler genellikle Hanefî olmakla birlikte halk çoğunlukla Şâfî'dir. El-Melikü'z-Zâhir Rûkneddîn Baybars (658/1260-676/1277) dört ayrı mezhepten kadı uygulamasını getirmiş¹⁶ olsa da Eyyübîlerden gelen Eş'arî/Şâfî etkisini yok etmek mümkün olmamıştır. Bu uygulama Şâfîleri rahatsız etmiş, mutaassıp Hanefîleri ise memnun etmeye yetmemiştir. Bu nedenle gerek Şâfîler ve Hanefîler arasında¹⁷ gerekse de Hanbelî ve Eş'arîler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ve çatışmalar görülmüştür.¹⁸ Bu nedenle bu dönemin mezhepsel hareketlilik açısından oldukça aktif bir dönem olduğunu ve bu durumun muhaddislerin ikili ilişkilerine zaman zaman olumsuz olarak yansıtıldığını, hatta telif ettikleri eserlerde de mezhep taassubunun izlerinin bulunabileceğini söylemek mümkündür.¹⁹

II. VIII. (XIV.) Asrın Öne Çıkan İsimleri

VIII. (XIV.) asırda pek çok meşhur muhaddis olmakla birlikte bu döneme

¹⁴ Acar, Yusuf, "Zeylaî'nin İbnü't-Türkmânî ile Kuraşî Eleştirileri ve Üç Hadisçi Arasındaki İlişkiler", *Marife*, sayı: 2, 2011, s. 77-99; Emiroğlu, Nagihan, "Mezhep Faktörünün Muhaddisler Üzerindeki Etkisi (Memlûkler Dönemi-Hanefî-Şafîi Bağlamında)", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019 Güz, sayı: 5, ss. 444-457, s. 454.

¹⁵ Kureşî, Ebû Muhammed Abdülkadir b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Dâru Hicr, Kahire 1993, III, 645.

¹⁶ İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin, Dâru'l-Hicr, Kahire 1997-1999, XVII, 460; Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, thk. Muhammed Muhammed Emin, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, Kahire 2009, I, 407.

¹⁷ Hanefî ve Şafîi muhaddisler arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emiroğlu, Nagihan, "Mezhep Faktörünün Muhaddisler Üzerindeki Etkisi (Memlûkler Dönemi-Hanefî-Şafîi Bağlamında)", s. 444-457.

¹⁸ Toplumdaki Hanbelî ve Eş'arî çekişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emiroğlu, Nagihan, "Hadis İlmi Açısından Bahri Memlûkler Döneminde Hanbelî-Eş'arî Münasebetleri", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019 Güz, sayı: 5, s. 458-470.

¹⁹ Bahri Memlûkler dönemindeki eğitim öğretim kurumları, hadis öğrenme yöntemleri, okunan eserler, yetişen muhaddisler, telif edilen eserler, muhaddislerin birbirleriyle ilmi ilişkileri, toplumdaki siyasi ve sosyal konumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emiroğlu, Nagihan, *Türk (Bahri) Memlûkler Döneminde Hadis İlmi (Hicri VII-VIII. asırlar)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, 2019, s. 260-284.

damgasını vuran dört büyük muhaddisten ve onlar arasındaki sıkı ilişkiden ayrıca bahsetmek gerekmektedir. Gerek birbirlerinden hoca-talebe olarak istifade etmeleri gerekse arkadaş olarak zor zamanda birbirlerinin yanlarında olmaları bakımından büyük önem arzeden bu dört büyük muhaddis Mizzî, İbn Teymiyye, Birzâlî ve Zehebî'dir. Bu dört muhaddis arasındaki ilişkiye geçmeden önce onların hayat hikâyelerine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

A. İbn Teymiyye (ö. 728/1328)

Mizzî, İbn Teymiyye, Birzâlî ve Zehebî arkadaşlığında grubun en aykırı üyesi hiç şüphesiz İbn Teymiyye'dir. Zekâsı, hafızası, pek çok ilme olan vukufiyeti, cesareti, açık sözlülüğü ve farklı görüşleri ile gerek yaşadığı asırda gerekse sonraki asırlarda öne çıkan, adından sıklıkla söz ettiren, muhaddis kimliğinin yanında çok yönlü bir ilim adamı olan İbn Teymiyye çok erken yaşta hadis semâna başlamıştır. 675 (1277) yılında el-Câmiu'l-Muzafferî'de yapılan bir hadis dersinin semâ kaydını İbn Teymiyye'nin tutması onun henüz 14 yaşındayken hadis meclislerine katıldığını açıkça göstermektedir.²⁰ Rivayet ve diyyet açısından hadis ilmine ayrı bir ehemmiyet gösteren İbn Teymiyye, dönemin hadis münekkitlerinden biri olmuş,²¹ sadece hadis ilminde değil, kelâm, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde de öne çıkarak içtihad yapabilmenin bütün şartlarını kendisinde toplayan bir müçtehid kabul edilmiştir.²² İhtilafli meselelerde kendi delilleri ve içtihadına göre zaman zaman dört mezhebin görüşüne muhalif görüş belirten İbn Teymiyye, çoğu kez eleştirilmiş, şikâyet edilmiş ve mahkeme edilip hapse atılmıştır.²³ Bid'atlarla mücadele eden, sadece kalemiyle değil kılıcı ile de öne çıkan İbn Teymiyye'nin bazı sultan ve emirlerle genelde iyi bir ilişkisi olmuştur. Bazı emir ve sultanlar, İbn Teymiyye'ye yapılan şikâyetlerde onun tarafını tutarak olayın büyümesine engel olmuşlar, bazen de hapisten kurtarılmasına aracılık etmişlerdir.²⁴ İbn Teymiyye zaman zaman

²⁰ Mutî' el-Hâfız, Muhammed, *Dârü'l-hadîsi's-Sükkeriyye Süknâ Şeyhi'l-İslâm Takıyyiddin Ahmed b. Abdilhalîmi'bn-i Teymiyye*, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2003, s. 60-61.

²¹ Zehebî, Ebü Abdullah Muh. b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Zeylü Târîhi'l-İslâm*, thk. Mâzin b. Sâlim, Dârü'l-Muğni, yy. ts, LIII, 325; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Zekerıyya Ümeyrât, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, IV, 192; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 297-298; İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-miet's-sâmine*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1993, I, 144-145.

²² Zehebî, *Zeylü Târîhi'l-İslâm*, LIII, 325.

²³ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 158.

²⁴ Nitekim Emir Seyfeddin Çağan'ın İbn Teymiyye'ye destek olması, Emir Salar'ın aracılık yapıp İbn Teymiyye'yi hapisten çıkartması, onun el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigir döneminde tutuklu iken el-Melikü'n-Nâsır Muh. b. Kalavun'un tekrar tahta çıkmasıyla serbest kalması gibi durumlar, bazı emir ve sultanların desteğini aldığını göstermektedir.

Moğol saldırılarına maruz kalan Şam ve Mısır halkını cihada teşvik etmiş kendisi de bizzat savaşlara katılmıştır.²⁵ Emir ve sultanların İbn Teymiyye'ye gösterdikleri teveccühün arkasında, onun şahsına gösterdikleri ilgi olabileceği gibi gerek savaşlarda gerekse diğer konularda onun harekete geçiren, sözünü dinleten kişiliğinden istifade etme düşüncesi ya da ona bağlı olanların sayısından duydukları endişenin de bulunabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Zira bu dönemde askerî bürokrasinin, halktan kopuk olması ve sultanların halkın sosyo-kültürel yapısından farklılık göstermesi nedeniyle, âlimlerin halk ile devlet arasında bir aracı vazifesi üstlendiği bilinen bir gerçektir.

İbn Teymiyye gerek akranlarının gerekse sonraki nesillerin takdir ve beğenisini kazanmış, bu nedenle sahili olmayan bir deniz, eşi benzeri olmayan bir hazine olarak vasıflanmıştır.²⁶ İbn Dakîku'l-îd, 700 (1301) yılında Mısır'da kendisinden yaşça oldukça küçük olan İbn Teymiyye ile görüştüğünde, "Her türlü ilim sanki gözlerinin önünde olan biriyle görüştüm. Öyle ki ilimler arasında ihtiyacı olanı hemen seçip söylüyordu." sözleriyle hayretini dile getirmiştir. Arkadaşı Birzâlî, İbn Teymiyye ile arasında küçüklükten beri muhabbet ve arkadaşlık olduğunu ifade etmiştir. Yakın dostu Mizzî, ilimde İbn Teymiyye gibi birisini görmediğini, onun kadar Kur'ân ve Sünneti bilen ve onlara tabi olan bir kimsenin bulunmadığını bildirmiştir.²⁷ Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344) "Gözlerim onun gibisini görmedi." diyerek İbn Teymiyye'yi taltif etmiştir.²⁸ Zehebî ondan "ilim denizi" olarak söz etmiş, onun daha önce kimsede görmediği kadar cömert, darbı mesel olacak derecede cesaretli, giyim kuşam, yeme içme gibi dünya zevklerinden olabildiğince uzak biri olduğunu ifade etmiştir.²⁹ Bazı fetvalarında tek kaldığı için İbn Teymiyye'nin muhaliflerinin çoğaldığı, ancak onu sevenlerin de muhalif olanların da ondan övgü ile bahsettiği, herkesin mutlaka ondan öğreneceklerinin olduğu nakledilmiştir.³⁰ İbn Teymiyye, geniş Kur'ân ve Sünnet bilgisi kadar problemlere hızlıca çözüm getirmesi yönüyle de biyografi yazarlarının dikkatini çekmiştir. Zehebî bu durumu "Ben onun kadar ayetlerden hızlı delil getiren, hadis metinlerini hatırlayıp, sahihini, müsnedini ayırt edebilen birini görmedim. Sanki Kitap ve hadisler gözünün önünde, ibareler dilinin ucunda gibi, muhaliflerine cevap vermek

²⁵ İbn Teymiyye 699 (1300) yılında Moğol hükümdarı Gazân Han ile görüşerek, onun Dımaşk'a saldırmasına engel olmuş, 700 (1301) yılında Moğol saldırısı öncesi halkı cihada teşvik etmiş, ayrıca Sultani da savaşmaya ikna etmiştir. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 154; İbn Abdülcebbar, *Şeyhülislâm İbn Teymiyye ve cühûduhu fi'l-hadis ve ulûmihi*, Dârü'l-Âsime, Riyad 1996, s. 31-36.

²⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 151.

²⁷ İbn Abdülcebbar, *Şeyhülislâm İbn Teymiyye*, s. 46-47.

²⁸ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 152.

²⁹ Zehebî, *Zeylü Târihi'l-İslâm*, LIII, 325-326.

³⁰ Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Zekerriyya Ümeyrât, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998, IV, 192; a.mlf., *Zeylü Târihi'l-İslâm*, LIII, 324.

üzere hazır bekliyor.” sözleriyle ifade etmiştir.³¹ İbn Teymiyye her ne olursa olsun hakkı söylemekten vazgeçmeyen cesur bir âlimdir. Bu nedenle İbn Teymiyye'nin seveni kadar pek çok muhalifinin de olduğu ve bunların ona karşı düşmanlıklarında aşırıya gittiği de bilinmektedir.

B. Birzâlî (ö. 739/1339)

Küçük yaşta Kur'an'ı ezberleyen ve 673 (1275) yılında henüz sekiz yaşındayken ilim tahsiline başlayan Birzâlî, ilk eğitimini babası ile Kâdî İzzeddin İbnü's-Sâiğ'den almıştır.³² On iki yaşında babasının isteği doğrultusunda Kâsım el-İrbilî'nin *Sahih-i Buhârî*³³ derslerine katılmasıyla hadis ilmine olan merakı da iyice pekişmiştir.³⁴ 685 (1286) yılından itibaren yirmili yaşlardayken ilim tahsili için yolculuğa çıkan Birzâlî, Hama, Halep, Mısır, İskenderiyye, Ba'lebek, Kudüs ve hac vesilesi ile gittiği Mekke ve Medine'de pek çok âlimin ders halkasına katılmıştır.³⁵ Ba'lebek'e her gidişinde meşhur Buhârî râvisi Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed el-Yûnîni ile görüşüp ondan ders almayı ihmal etmemiştir. Yûnîni vefat edeceği yıl Dımaşk'a geldiğinde, Birzâlî altı yaşında olan oğlu Muhammed'i de Yûnîni'nin derslerine götürmüş ve ondan yaklaşık 25 cüz dinlemesini sağlamıştır.³⁶ Birzâlî'nin semâ yoluyla hadis aldığı hocalarının sayısının yaklaşık 2000, icazet aldığı hocalarının sayısının ise 1000 den fazla olduğu ve hocalarının hayatlarını zikrettiği *Meşyeha*'sında toplamda 3000 den fazla hocasının yer aldığı kaynaklarda zikredilmektedir.³⁷

Takıyyüddin es-Sübki ile arkadaşı olan Birzâlî, Sübki 739 (1339) yılında kâdî olarak tekrar Şam'a geldiğinde onun yanında ayrılmamıştır.³⁸ Birzâlî'nin Dımaşk'ta katıldığı ders halkalarında ve yapmış olduğu ilmî seyahatlerinde hocalarından *Kütüb-i Sitte* dışında İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'ı, İmam Şafî (ö. 204/820), Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö. 204/819), Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö. 307/919), Dârimî (ö. 255/869) ve Ahmed b. Hanbel'nin *Müsned*'leri, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Şerhü's-Sünne*, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Şemâil*, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*, İbn

³¹ Zehebî, *Zeylû Târihi'l-İslâm*, LIII, 325-326.

³² Kütübü, Ebû Abdullah Muhammed b. Şâkir, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ*, thk. İhsan Abbâs, I-V, Dâru Sâdr, Beyrut 1973-1974, III, 196; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 237.

³³ Bazı kaynaklarda *Sahih-i Müslim* dersine katıldığı geçmektedir. bkz. Zehebî, *Zeylû Târihi'l-İslâm*, LIII, 454.

³⁴ Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 196.

³⁵ Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 196; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 237; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, I-II, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire 1348, II, 51; Birzâlî, *el-Müktefî*, I, 19-22 (mhk. mkd.).

³⁶ Birzâlî, *el-Müktefî*, I, 22-24 (mhk. mkd.).

³⁷ Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 196; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 237; Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meş-yahât ve'l-müsellesât*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1982, I, 220.

³⁸ Tâceddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 382

Teymiyye'nin *Kitâbu'l-ahkâm* adlı eserleri gibi çok sayıda kitap, hadis cüzü, erbaûn, meşyeha ve emâlî tarzında eser okuduğu ya da dinlediği kaynaklarda zikredilmektedir.³⁹

Her yaşta ve mekânda hocalarından hadis dinlemeyi ve icazet almayı önemseyen Bîrzâlî, çeşitli medrese ve dârülhadislerde tedris faaliyetlerinde görevlendirilmiştir. Nuriye ve Kavsiyye Dârülhadisleri'nde hadis hocası olarak görev yapan Bîrzâlî, 713 (1314) yılında Zâhiriyye Dârülhadisi'nde de kârî olarak bulunmuştur. Daha sonra Nefisiye Dârülhadisi'ne atanmış ve vefatına kadar buradaki görevine devam etmiştir. Ayrıca Bîrzâlî, Eşrefiyye Dârülhadisi'nde Kemâleddîn b. eş-Şerîşî ve Mizzi gibi dönemin muhaddislerinin yaptığı derslerde hadis kârîsi olarak bulunmuş ve başta Emeviyye Camii olmak üzere diğer camilerde de hadis kürsülerinde görev yapmıştır.⁴⁰

Kitap istinsah ettiği gibi kitap toplamaya da meraklı olduğu anlaşılan Bîrzâlî'nin, gerek babasından miras kalanlar gerekse satın aldığı kitaplar ile büyük bir kütüphane oluşturmuştur.⁴¹ İslâmî ilimlerin pek çok dalında ilim tahsil etmekle birlikte hadis ve tarih alanında derinleşen Bîrzâlî, hem kendi asrının hem de daha sonraki nesillerin çokça istifade ettiği bir muhaddistir. Pek çok müellifin ittifakla kendisinden Şam'ın muhaddisi ve tarihçisi şeklinde bahsetmeleri bu haklı şöhreti doğrular niteliktedir. Ayrıca Bîrzâlî'nin ricâl ve elfâz bilgisi yönünden de engin bir ilme sahip bulunduğu, özellikle kendi asrının âlimleri ile onların hocaları hakkında çok dakik bilgiler sunduğu, güzel bir lehçe ile konuşup kıraatinin akıcı ve anlaşılır olduğu kaynaklarda zikredilmekte ve Bîrzâlî'den sonra onun gibi bir âlimin gelmediği ifade edilmektedir.⁴²

C. Mizzî (ö. 742/1341)

Şam ve Mısır'ın muhaddisi ve hafızların sonuncusu olarak tavsif edilen Kur'ân hıfzı ile eğitimine başlayıp fıkıh ve Arapça tahsil eden Mizzî, 675 (1276)

³⁹ Bîrzâlî, *el-Müktefî*, I, 30-40 (mhk. mkd.).

⁴⁰ Zehebî, *Zeylü Târihi'l-İslâm*, LIII, 454; Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 198; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 413; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 237; İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaût-Mahmud Arnaût, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1992, VIII, 215; Bîrzâlî, *el-Müktefî*, I, 53 (mhk. mkd.).

⁴¹ Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 197; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 238. Bîrzâlî 707 (1308) yılında büyük oğlu Muhammed ile birlikte Kudüs'e gittiğinde Dimaşk'ta Zâhiriyye Medresesi'nin yakınlarında bulunan bir fırında yangın çıkmış, Bîrzâlî'nin evi de yangından etkilenmiştir. Ateşlerin Bîrzâlî'nin evine yaklaştığını gören halk Bîrzâlî'nin kitaplarını Zâhiriyye Medresesi'ne taşımışlardır. Görevlilerin gelmesiyle yangın söndürülmüş ve Bîrzâlî'nin zengin kütüphanesi zarar görmemiştir. Daha sonra Bîrzâlî sahip olduğu kitapların tamamını dârülhadislerle vakfetmiştir. Bîrzâlî, *el-Müktefî*, I, 25 (mhk. mkd.); Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 198.

⁴² Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 197; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Zeylü Tabakâti'l-huffâz (Zeylü Tezkireti'l-huffâz ile)*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998, V, 235.

yılında hadis ilmine yönelmiştir.⁴³ 683 (1284) yılında ilim elde etmek için yolculuğa çıkan Mizzî, Haremeyn, İskenderiye, Halep, Hama, Humus, Kudüs, Nablus, Ba'lebek gibi ilim merkezlerine seyahat etmiş; İzzeddîn Abdülazîz el-Harrânî, Ebû Bekir b. el-Enmâtî, Fahreddîn İbnü'l-Buhârî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ebû Ömer, Müslim b. Muhammed b. Allân gibi pek çok âlimden ders almıştır. *Kütüb-i Sitte* dışında, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsne'd*i, İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ı, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'i, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'i, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *Delâ'ilü'n-nübüvve*'si gibi eserler yanında pek çok cüzü okuyan Mizzî'nin, bine yakın hocadan ders aldığı kaydedilmiştir.⁴⁴ Dirayet ve rivâyet açısından hadis ilminde otorite kabul edilen Mizzî'nin elli yıl civarı hadis rivâyet ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁵

Mizzî özellikle ricâl bilgisi konusunda herkesin takdirini kazanmış bir muhaddistir. Onun bu konudaki bilgisi pek çok tabakât kitabında hususene konu edilmektedir. Zehebî, Tâceddîn es-Sübki, İbn Seyyidunnâs (ö. 734/1334) gibi öğrencileri, Mizzî hakkında “Yükün çoğunluğunu o kaldırır. O sadece kendi asrının ricâlini değil kendisinden öncekilerin ve Mısır dışında yaşayanların hepsini bilir. Arap ve acem râvî bilgisine de sahiptir. Kısaca terâcim konusunda kendi zamanının ve öncekilerin en bilgilisidir. Bu nedenle ricâl ilmini kendisinden öğrenmek için seyahat edilmeye değer bir âlimdir. Gözler onun gibisini asla görmemiştir.” diyerek onun ricâl konusundaki yetkinliğine işaret etmektedir.⁴⁶ Mizzî'nin ricâl konusundaki uzmanlığı sebebiyle dönemin meşhur muhaddisleri, mektupla bazı şahısların durumu veya isimleri hakkında ondan bilgi almışlardır.⁴⁷

Mizzî, ilim tahsilinden sonra çeşitli yerlerde hocalık yapmıştır. Nâsiriyye Medresesi'nde İbn Ebü'l-Feth'in ardından göreve getirilmiş, 718 (1318) yılında da İbnü's-Şerîş'den sonra Eşrefiyye Dârülhadisi'ne atanmış ve hayatının sonuna kadar burada görevini sürdürmüştür.⁴⁸ Mizzî, Hımsiyye Dârülhadisi'nde de görev yapmış ancak 728 (1328) yılında öğrencisi Alâî için bu görevinden feragat etmiştir. Mizzî, 739 (1339) yılında kendisinden yaşça küçük olmasına

⁴³ İbn Abdülhâdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtü ulemâ'il-hadis*, thk. Ekrem el-Büşî-İbrâhim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996, IV, 276; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 193; Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 354. Mizzî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köycü, Erdoğan, *el-Mizzî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Araştırma Yayınları, Ankara 2013.

⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü ulemâ'il-hadis*, IV, 276; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 193; Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 354.

⁴⁵ Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, X, 401.

⁴⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 193; Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 355; Tâceddîn es-Sübki, X, 395-396.

⁴⁷ Mizzî'ye sorulan sorular ile cevapları için bkz. Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, X, 403-408.

⁴⁸ Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, I, 26-27 (mhk. mkd.); Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 194; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 458.

rağmen erken vefat eden arkadaşı Birzâlî'nin ölümü sebebiyle boşalan Nûriyye Dârülhadisi'ndeki hadis hocalığına getirilmiştir. Mizzî bu görevi de vefatına kadar sürdürmüştür.⁴⁹ Mizzî bu görevleri yanında bir müddet hadis imlâ da ettirmiştir.⁵⁰ Kendi zamanının en âlimi olarak tavsif edilen Mizzî, pek çok meşhur muhaddise hocalık yapmıştır. İbn Teymiyye, Birzâlî, İbn Abdülhâdî, Zehebî, İbn Seyyidunnâs ve Takıyyüddîn es-Sübki ondan istifade edenlerden sadece birkaçıdır.⁵¹ Takıyyüddîn es-Sübki oğlu Tâceddîn'in, Mizzî'ye sıklıkla gitmesini ondan istifade etmesini istemiş onu bu konuda teşvik etmiştir. Mezhep tartışmaları yüzünden birtakım sıkıntılar yaşandığı zaman Mizzî'nin Eşrefiyye Dârülhadisi'ndeki görevinden azledilmesi istendiğinde Takıyyüddîn es-Sübki, duyduğu şaşkınlıktan dolayı "Tüylerim diken diken oldu, kendimi kaybettim." demektedir.⁵² Sübki'nin bu ifadeleri Mizzî'yi ne kadar takdir ettiğini, ona büyük bir hayranlık ve muhabbet duyduğunu ortaya koymaktadır. Mizzî'nin hadis tedrisi konusunda gayretli ve sabırlı olduğu, güzel hitabeti⁵³ sayesinde öğrencilerinin ve arkadaşlarının hoşnutluğunu kazandığı anlaşılmaktadır.⁵⁴

Hadis ilmine diğer muhaddis ailelerine nispetle geç sayılabilecek yaşta başlayan Mizzî, kendi ailesinin eğitimi ile yakından ilgilenmiştir. Mizzî'nin eşi Aişe bint İbrâhim b. Sıddık da etrafındaki kadınlara Kur'ân dersi vermiş özellikle tecvid konusunda hayranlık uyandırmış, aynı zamanda hadis rivayetinde de bulunmuştur.⁵⁵ Mizzî'nin kendisinden yirmi yaş küçük kardeşi Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 741/1341) kardeşi gibi hadis eğitim faaliyetlerinin bizatihi içinde olmasa da hadis ilminden uzak kalmamıştır. Mizzî ile birlikte hadis derslerine erken yaştan itibaren katılan Muhammed pek çok isme talebelik yapmıştır.⁵⁶ Mizzî, oğlu Abdurrahmân b. Yûsuf'u (ö. 749/1349) küçük yaştan itibaren hadis meclislerine götürmüştür. Babası gibi hadis rivayetiyle meşgul olan Abdurrahmân, babasının vefatından sonra Nûriyye Dârülhadisi hocalığına atanmıştır.⁵⁷ Ayrıca Abdurrahmân'ın bir süre Eşrefiyye Dârülhadisi'nde de hocalık yaptığı bazı sema kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁵⁸ Mizzînin küçük

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 28-29 (mhk. mkd.).

⁵⁰ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 458.

⁵¹ Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, X, 401.

⁵² Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, X, 398.

⁵³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 194; Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 354.

⁵⁴ Kütübü, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 355.

⁵⁵ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 233; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 420-421.

⁵⁶ İbn Râfi', *el-Vefeyât*, I, 260; Takıyyüddîn el-Fâsi, Ebû't-Tayyib Muhammed b. Ahmed, *Zeylüt-Takyid fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 154-155; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 8.

⁵⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 349; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, II, 77; Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtas*, s. 141.

⁵⁸ Abdurrahmân b. Yûsuf, babasının vefatından kısa bir süre sonra 28 Safer 742'de Eşrefiyye Dârülhadisi'nde *el-Ehâdisü's-sihâhu'l-garâ'ib* adlı eseri okutmuştur. Kindirî, Abdullah b. Muhammed, *Hutûtu'l-ulemâ mine'l-karni'l-hâmis ila'l-âşir hicri nemâzic ve emsile*, Dâru'l-

oğlu Muhammed, Abdurrahmân kadar olmasa da hadisle meşgul olmuştur.⁵⁹ Küçük yaşta babası onu da ilim meclislerine götürmüş başta kendisinden olmak üzere çeşitli hocalardan ders almasını sağlamıştır.⁶⁰ Mizzî'nin kızı Zeyneb ise yine sekizinci asrın en önemli isimlerinden biri olan İbn Kesîr ile evlidir.⁶¹ Dârülhadis ve medreselerde hocalık yapmakla birlikte Dârüladl'de mahkeme üyeliği gibi idarî görevler de yapan İbn Kesîr muhtemelen dönemin hatırı sayılır muhaddislerinden Mizzî'nin damadı olmakla şöhretine şöhret katmıştır. İbn Kesîr kayınpederinin hoca olarak görev yaptığı pek çok mecliste kârî ve kâtip olarak bulunmuştur.⁶²

Mizzî torunlarının eğitimi ile de yakından ilgilenmiştir. Nitekim torunları Ömer b. Abdurrahmân ve Ümmü İbrâhim Hatice bint Abdurrahmân'ın (ö. 764/1363) başta dedeleri olmak üzere bazı hocalardan hadis dinlediği bilinmektedir. Pek çok sema kaydında Mizzî'nin torunları ile birlikte hadis meclisine katılmış olması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁶³ Örneğin Mizzî 724 (1324) yılında Eşrefiyye Dârülhadisi'ndeki evinde damadı İbn Kesîr'in kıraatıyla kızı Zeyneb ve torunu Ömer b. Abdurrahmân'a Mehâmilî'nin (ö. 330/942) *el-Emâlî*'sini okutmuştur.⁶⁴ Ayrıca Ömer'in, kız kardeşi Hatice ve halası Zeyneb ile birlikte Kâsiyûn eteklerinde yer alan Câmiu'l-Muzafferî'de yapılan bir hadis dersine iştirak ettiği bilinmektedir. Yirmi bir hocanın huzurunda yapılan ve *İntihâbü't-Taberânî* adlı eserin okunduğu derse, Mizzî'nin kızı ve torunlarının katılmış olması, Mizzî'nin ailesini bu tür derslere yönlendirdiğini göstermektedir.⁶⁵ Ancak İbn Râfi' es-Sellâmî (ö. 774/1372) Ömer b. Abdurrahmân'ın hadis rivayetinde bulunduğunu bilmediğini ifade etse de⁶⁶

Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2014, s. 453 (208. Semâ kaydı).

⁵⁹ Muhammed b. Yûsuf'un henüz 18 yaşındayken hadis meclislerinde kârî ve kâtip olarak görev yaptığı bilinmektedir. Leder, Stefan v.dğr., *Mu'cemü's-semâti'd-Dımaşkıyye*, el-Ma'hedü'l-Fransî lî'd-dirâsâti'l-Arabıyye bi-Dımaşk, Dımaşk 1996, s. 26, (955:2, 24b, 16. Semâ kaydı); s. 27, (955:3, 78b, 2. Semâ kaydı).

⁶⁰ Oğlunun eğitimiyle yakından ilgilenen Mizzî, onun herhangi bir nedenden dolayı hadis meclisine katılmayıp *Tehzîbü'l-Kemâl*'den dinleyemediği yerleri oğluna özel olarak okumuştur. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 100 (mhk. mkd.). 20 Cemaziyelevvel 712 yılında oğlu Muh. ile yaptığı dersin kaydını Mizzî tutmuştur. Ancak Muh., nedeni kaynaklarda belirtilmeyen bir sebepten dolayı babası hayattayken 736 (1336) yılında Mardin'e yerleşmiştir. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 297; Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtas*, s. 267.

⁶¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 374.

⁶² Örneğin, Mizzî'nin, Bahauddîn İbn Hatib'in Şam naibi Emir Seyfeddîn Tengiz için istinsah ettiği bir Buhârî nüshasını damadı İbn Kesîr'in kıraatıyla mukabele ettiği kaynaklarda yer almaktadır Kindirî, *Hutûtu'l-ulemâ*, s. 134 (54. Semâ kaydı)

⁶³ İbn Râfi, *Vefeyat*, II, 275.

⁶⁴ Kindirî, *Hutûtu'l-ulemâ*, s. 134 (54. Semâ kaydı)

⁶⁵ Muhammed Mutî Hafız, *Câmiu'l-Hanâbile*, Daru'l-Beşâiril-İslamiyye, Beyrut 2002, s. 460 (166. Semâ kaydı).

⁶⁶ İbn Râfi, *Vefeyat*, II, 146-147; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 168- 169.

Hatice bint Abdurrahmân hadis rivayet etmiştir.⁶⁷ Görüldüğü gibi ailesinin eğitimi ile de yakından ilgilenen Mizzî, VIII. (XIV.) asırda sevilen ve sayılan bir muhaddis olmuştur.

D. Zehebî (ö. 748/1348)

Yaşadığı asrın altını, eşi benzeri olmayan bir hazinesi olarak tavsif edilen ve VIII. (XIV.) asrın parmakla gösterilen hadis hafızlarından biri olan Zehebî yakın akrabaları itibariyle ilmî bir ortamda büyümüş pek çok ilim meclisine onlarla birlikte erken yaşta katılma imkânı bulmuştur. Kur'ân ve kıraat eğitimi ile ilim tahsiline başlayan Zehebî erken yaşta yedi kıraatı öğrenmiş⁶⁸ on sekiz yaşında hadis ilmine yönelmiştir. Zehebî hadis ilmine olan ilgisinin artmasında hocası ve arkadaşı Bîrzâlî'nin, yazısını beğenmesi ve hattını muhaddislerin hattına benzetmesinin etkili olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹ Zehebî ilim hayatı boyunca Dımaşk, Kahire, Ba'lebek, İskenderiyye, Mekke, Medine, Halep, Nablus gibi pek çok yere rihle yapmış ve çokça hocadan ders almıştır.⁷⁰

Zehebî pek çok yerde kârî, hatîb ve hadis hocalığı görevlerinde bulunmuştur. 693 (1294) yılında Emeviyye Câmîi'nde kârî olarak başlayan ilim öğretme yolculuğu Keferbatna Mescidi, İbn Ümmü Salih Türbesi, Bîrzâlî'nin vefatı sonrasında Nefisiyye Dârülhadisi, Tenkiziyye Dârülhadis ve Dârülkur'ân'ı, Zâhiriyye Medresesi, Fâdiliyye, Sükkeriyye ve Urviyye Dârülhadisleri gibi çeşitli yerlerde hayatı boyunca devam etmiştir.⁷¹ Zehebî'nin gerek Dımaşk'ta gerekse civar yerlerden gelen pek çok öğrencisi olmuştur. Bîrzâlî, İbn Râfi', Alâî, İbn Abdülhâdî ve Tâceddîn es-Sübki meşhur öğrencilerinden sadece birkaçıdır.⁷² Sübki, Zehebî'nin yanına sıklıkla gidip ondan çokça istifade ettiğini bildirmektedir. Sübki, Zehebî'yi, "Bizi bu ilme sokan ve çevre edindiren kişi" olarak tavsif etmektedir.⁷³ Zehebî, yetmiş beş yıllık ömrüne yüzlerce eser sığdırmıştır. Onun özellikle tarih ve tabakât alanındaki eserleri günümüzde de müracaat

⁶⁷ İbn Râfi', *Vefeyat*, II, 275.

⁶⁸ İsnevi, Ebû Muh. Abdurrahim b. el-Hasan, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I, 273; Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, V, 22.

⁶⁹ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 197-198; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 238-239; Şevkânî, *el-Bedrü't-tali'*, II, 51; Kettânî, *Fihri'sü'l-fehâris*, I, 220.

⁷⁰ İbn Râfi', *el-Vefeyât*, I, 56; Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 101-102. Zehebî'nin yaptığı rihleler ve bu seyahatlerde hadis aldığı hocalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vdğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, I, 24-31 (mhk. mkd.); Şeyh, Abdüssettâr, *el-Hâfiz ez-Zehebî*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1994, s. 47-61.

⁷¹ Hüseyinî, Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Ali, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehebî*, (*Zeylû Tezkireti'l-huffâz* içinde), thk. Zekerîyya Ümeyrât, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, V, 22-23; İbn Tağriberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emîn, Matba'atü Dâri'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye bi'l-Kâhire, Kahire 2002, X, 269; Ma'rûf, *ez-Zehebî*, s. 106-110.

⁷² İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IX, 269; Şeyh, *el-Hâfiz ez-Zehebî*, s. 332.

⁷³ Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 101.

edilen başucu eserleri olmaya devam etmektedir. Zehebî daha önceki çalışmaların üzerine şerh, zeyl, tahrir veya ihtisar türü çalışmalar yaptıği gibi pek çok eseri de telif etmiştir. Hüseyinî, Zehebî'nin eserleri arasında en hacimli olanının *Târîhu'l-İslâm*, en güzelinin ise *Mizânü'l-i'tidâl* olduğunu bildirmektedir.⁷⁴

Zeki, mütevazı, abid, güler yüzlü bir muhaddis olan Zehebî, kendi asrının ve sonrakilerin büyük takdirini kazanmıştır.⁷⁵ Tâceddîn es-Sübki onun ricâl bilgisinin ne kadar fazla olduğunu anlatmak için, "Sanki bütün ümmet bir araya toplanmış, o da bakıp, istenen kişi hakkında bilgi veriyor." demektedir.⁷⁶ Zehebî'den yaklaşık bir asır sonra yaşayan Süyûtî ise kendi yaşadığı asır ve öncesinde dört büyük muhaddis olduğunu kaydetmekte bunların Mizzî, Zehebî, İrâkî ve İbn Hacer olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷

İlmî bir ortam içinde doğup yetişen ve ailesinin konumu sebebiyle pek çok icazet alma imkânı bulan Zehebî, kendi gibi hadis ilmi ile meşgul olan Ümmü Abdullah Fâtıma bint Muhammed b. Nasrullah (ö. 756/1355)⁷⁸ ile evlenmiş ve biri kız, üç çocuk sahibi olmuştur. Çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenen Zehebî, ilk çocuğu olan kızı Emetülazîz (ö. 785/1383), büyük oğlu Abdullah (ö. 754/1353) ve diğeri Abdurrahmân'ı (ö. 799/1396) erken yaştan itibaren hadis meclislerine götürmüş, onlar için hadis âlimlerinden icazet istemiştir.⁷⁹ Zehebî, vefatından az bir süre önce gözlerini kaybetmiştir.⁸⁰ Hayatı boyunca

⁷⁴ Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, V, 22. Eserleri için bkz. Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 316; Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 104-105; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IX, 269-271; Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayreddîn b. Mahmud, *el-A'lâm kâmusü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-Arabi'l-müsta'ribin ve'l-müsteşrikîn*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002, V, 326.

⁷⁵ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IX, 269.

⁷⁶ Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, V, 22; Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 101, 103.

⁷⁷ Süyûtî, *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, V, 231.

⁷⁸ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 228; İbn Râfi, *el-Vefeyât*, II, 188-189; İbn Azzûz, Muh., *Medresetü'l-hadis fi bilâdi'ş-Şâm hilâle'l-karni's-sâmin el-hicri asri'l-eimme İbn Teymiyye ve'l-Mizzî ve'z-Zehabi ve'l-Birzâlî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2000, s. 104-105.

⁷⁹ İbn Râfi, *el-Vefeyât*, II, 164-165; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 286. Sözelimi 695 (1296) yılında Mustansiriyye Medresesi hocası Ebû Abdullah Muh. b. Abdullah (ö. 707/1307) hem kendisine hem kızına icazet vermiştir. Zehebî, *Mu'cemü'ş-şüyûhi'z-Zehabi*, thk. Rûhiyye Abdurrahmân es-Süyûfi, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1990, s. 507; İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, I, 282; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-zehab*, VIII, 495. Yine Zehebî hadis aldığı hocası Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Mahlûf el-İskenderânî'den (ö. 722/1322) kızı ve oğlu Abdullah için icazet almıştır. Zehebî, *Mu'cemü'ş-şüyûh*, s. 305. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Râfi, *el-Vefeyât*, II, 164-165; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 286. İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, I, 536; a. mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 341; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-zehab*, VIII, 613.

⁸⁰ Zehebî'nin, bazı kaynaklarda vefatından kısa süre önce (meselâ bkz. İsnevi, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, I, 274.) bazılarında vefatından yedi yıl önce gözlerini kaybettiği nakledilir (bkz. Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, V, 23).

ilimle meşgul olan Zehebî son anlarında dahi fetva vermekten, ilimle meşguliyetten geri durmamış, VIII. asrın önde gelen isimlerinden biri olmuştur.⁸¹

III. Dört Muhaddis Arasında Güçlü İrtibat

Yukarıda kısaca hayatlarına temas edilen bu dörtlü grubun anlaşıldığı üzere en büyüğü Mizzî, en küçük üyesi Zehebî'dir. Ancak bu dörtlü arasından en uzun ömür süren Mizzî olmuştur.⁸² Bu muhaddislerin birbirleri hakkında sarf ettikleri övgü dolu sözler, onların arasındaki muhabbeti ortaya koyar niteliktedir.⁸³ Bu dörtlü arasındaki arkadaşlık ve hoca talebelik durumu onların birbirleriyle ilişkilerinin daha da kuvvetlenmesine ve aralarındaki ilişkinin kaynaklarda bile yer bulmasına vesile olmuştur. Hatta bazı modern çalışmalarda bu dörtlünün yaşadığı VIII. (XIV.) asır, söz konusu muhaddisler kastedilerek "İmamlar asrı" şeklinde isimlendirilmiştir.⁸⁴

es-Sübkî, *Tabakât*"ında Mizzî, Zehebî ve Birzâlî arasında güçlü bir ilişki olduğunu ancak onların İbn Teymiyye ile olan ilişkisinin bu üçlüye zarar verdiğini, onları zora soktuğunu, uzak durmak isteyecekleri durumlara sürüklediğini bildirmektedir.⁸⁵ Tâceddîn es-Sübkî'nin yukarıdaki ifadelerinden Mizzî, Zehebî ve Birzâlî'nin İbn Teymiyye ile olan ilişkisinden hoşlanmadığı izlenimi uyanmaktadır. Bu durumu bu dönemde var olan Hanbelî-Eş'arî münasebetleri doğrultusunda Sübkî ailesinin İbn Teymiyye ile aralarının iyi olmamasıyla açıklamak mümkündür. İbn Nâsîrüddîn (ö. 842/1438) ise İbn Teymiyye ile Mizzî arasında yakın ilişkinin olduğuna işaret etmektedir.⁸⁶ İbn Teymiyye'nin öğrencisi İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343), İbn Teymiyye ile Mizzî'nin dostluklarına dikkat çekmiş her ikisinin de birbirinden istifade ettiğini ifade etmiştir.⁸⁷

⁸¹ Tâceddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, IX, 105-106; İznevi, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 274; İbn Râfi, *Vefeyat*, II, 56.

⁸² Mizzî (d. 654/ö. 742) seksen sekiz, İbn Teymiyye (d. 661/ö. 728) altmış yedi, Birzâlî (d. 665/ö. 739) yetmiş dört, Zehebî (d. 673/ö. 748) ise yetmiş beş yıl yaşamıştır. Mizzî ile yaş itibariyle ona en yakın olan İbn Teymiyye arasında yedi yaş, İbn Teymiyye ile Birzâlî arasında dört yaş, Birzâlî ile Zehebî arasında sekiz yaş bulunmaktadır. Grubun en yaşlı üyesi Mizzî, en genç üyesi Zehebî'den on dokuz yaş büyüktür.

⁸³ bkz. Zehebî, *Zeylû Târîhi'l-İslâm*, LIII, 325-326; İbn Nâsîrüddîn, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *er-Reddü'l-vâfir 'alâ men ze'ame bi-enne men semmâ İbn Teymiyye şeyha'l-İslâm kâfir*, thk. Züheyr Şâviş, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1991, s. 214, 217; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 41; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 51; İbn Abdülcebbar, *Şeyhülislâm İbn Teymiyye*, s. 46-47.

⁸⁴ Muhammed b. Azzûz'un hicri VIII. (XIV.) asırda Şam'da hadis ilmini anlatan çalışmasının adı, *Medresetü'l-hadis fi bilâdi's-Şâm hilâle'l-karni's-sâmin el-hicri asru'l-eimme İbn Teymiyye ve'l-Mizzî ve'z-Zehabî ve'l-Birzâlî* şeklindedir.

⁸⁵ Tâceddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 400.

⁸⁶ İbn Nâsîrüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 229.

⁸⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü ulemâ'i'l-hadis*, IV, 277.

Bu değerlendirmeler onların aralarında güçlü bir ilişki olduğunu ve bu arkadaşlığın akranları ve sonraki nesiller tarafından da bilindiğini göstermektedir.

Gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde bu muhaddislerin ilmî yeterlilikleri birlikte anılmış hatta birbirleriyle kıyas edilmiştir. İbn Nâsirüddin Mizzî, Zehebî ve Birzâlî'nin ricâl ilmini kendi aralarında taksim ettiklerini, bunlardan ilk dönemde yaşayan râviler hakkında Mizzî'nin, daha sonra yaşayan râviler hakkında Zehebî'nin, içinde buldukları asrın râvi bilgisi hakkında ise Birzâlî'nin uzman kabul edildiklerini nakletmektedir.⁸⁸ Zehebî, hocaları hakkında "İbn Dakîku'l-îd, Dimyâtî, İbn Teymiyye ve Mizzî'den daha hafızını görmedim" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Zehebî'ye göre İbn Dakîku'l-îd illet ve fıkhu'l-hadisi, Dimyâtî esnâbı, İbn Teymiyye metinleri, Mizzî ise esmâü'r-ricâli iyi bilmektedir. 727 (1327) yılında dünyaya gelen Tâceddîn es-Sübkî, Zehebî'nin saydığı bu dört isimden sadece Mizzî'ye yetiştiğini bu nedenle kendisine göre Mizzî, Zehebî ve babası Takıyyüddîn es-Sübkî'den daha büyük hafız olmadığını ifade etmektedir. Tâceddîn es-Sübkî'ye göre bu üç isimden Mizzî *Kütüb-i Sitte* ricâli konusunda diğer ikisinden, Zehebî *Kütüb-i Sitte* dışındaki ricâlin isimleri, vefeyâtı ve tarih ilmi konusunda diğerlerinden, babası ise illet, metin ve cerh ve tadil konularında diğer ikisinden üstündür.⁸⁹ Tâceddîn es-Sübkî her ne kadar yetişemese de bu üç isme ilaveten bir de Birzâlî'nin bulunduğunu ve onun hadis cüzlerini ve onların yaşayan râvilerini bilme konusunda hepsinden üstün olduğunu bildirmektedir. Tâceddîn es-Sübkî'ye göre bu dört isim dışında hadis konusunda yetkin bir beşinci kişi daha yoktur. Mizzî, Birzâlî, Zehebî ve Takıyyüddîn es-Sübkî'nin oluşturduğu bu dörtlü grubun en üstünü ise Tâceddîn'e göre Mizzî'dir. Bu dörtlünün zaten en yaşlısı ve tecrübelisi olan Mizzî, diğerlerinin hocası konumunda olmuş, onlar da Mizzî'ye hürmet edip saygı göstermişlerdir.⁹⁰

Tâceddîn es-Sübkî'nin, içinde bulunduğu asrın dört büyük hafızından bahsederken, bir beşincisi yok diyerek İbn Teymiyye'yi tamamen görmezden geldiği açıktır. Toplumdaki mezhepsel çekişme gereği koyu bir Eş'arî olan Sübkî'nin, Hanbelîlerin en önemli âlimi İbn Teymiyye'yi yok sayması esasen çok şaşırılacak bir durum değildir.⁹¹ Tâceddîn es-Sübkî'nin ifadelerinin aksine farklı kaynaklardaki bilgiler ve semâ kayıtları bu dörtlünün birbirleriyle yakın münasebetini ortaya koymaktadır.⁹² Bu dörtlü birlikte derslere katılmış, aynı hadis meclislerinde kârî ya da kâtip olarak görev almış veya kendi aralarında dersler yapmıştır. Örneğin, 678 (1279) yılında genç bir muhaddis olan Mizzî'nin kârî ve kâtip olarak görev yaptığı bir hadis meclisinde dinleyiciler

⁸⁸ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 217.

⁸⁹ Tâceddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 220-221, 396.

⁹⁰ Tâceddîn es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 397.

⁹¹ Toplumdaki Hanbelî-Eş'arî çekişmesi ayrıntılı olarak, ilgili başlıkta ele alınacaktır.

⁹² Bu muhaddislerin birbirleriyle aynı ilim meclisinde farklı konumlarda bir arada olduğunu gösteren sema kayıtları için bkz. Tablo 1.

arasında henüz on üç yaşında olan Bîrzâlî de bulunmaktadır.⁹³ 680 (1281) tarihine ait başka bir semâ kaydında ise Ebû Nuaym'a ait *Kitâbu't-tib* adlı eseri Mizzî, Burhâneddîn Ebû İshâk İbrâhim b. İsmâil'e okumuş, İbn Teymiyye ve Mizzî'nin kardeşi Muhammed de okunan metni takip edip dinlemiştir. Üçünden başka bir dinleyicinin olmadığı bu küçük meclisin semâ kaydını Mizzî tutmuştur.⁹⁴

İbn Teymiyye'nin Mizzî'nin ailesi ile de iyi ilişkileri olduğu görülmektedir. Zira 681 (1282) yılında İbn Teymiyye henüz yirmi yaşındayken, Mizzî'nin kardeşi Muhammed ile birlikte Ahmed b. Şeybân eş-Şeybânî'den hadis almak üzere bir hadis meclisi akdetmişlerdir. Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer es-Sükkerî'ye ait bir cüzü İbn Teymiyye'nin okuduğu ve semâ kaydını tuttuğu bu derste, İbn Teymiyye ile Mizzî'nin kardeşi dışında, dersin hocasının biri dört yaşındaki kızı Zeyneb olmak üzere üç çocuğu da hazır bulunmuştur.⁹⁵ Yine bu yıla ait başka bir kayıta ilmî hareketliliği ile meşhur Kâsiyûn dağı eteklerinde yer alan el-Câmiu'l-Muzafferî'de yapılan derste İbn Teymiyye ve Bîrzâlî de hazır bulunmuştur. Çok sayıda kişinin katıldığı ve aralarında en küçüğü bir yaşında olmak üzere pek çok çocuğun da yer aldığı mecliste dersin hocası dinleyicilerin tamamına icazet vermiştir.⁹⁶ 682 (1283) yılında yine İbn Teymiyye ve Bîrzâlî el-Câmiu'l-Muzafferî'de birlikte ders yapmışlardır. Abdurrahmân b. Ebû Ömer'e Mehâmilî'nin *el-Emâlî*'sinden bir kısmını İbn Teymiyye okumuş, Bîrzâlî dinlemiş ve dersin sonunda semâ kaydı tutmuştur. Bu derste de İbn Teymiyye ve Bîrzâlî'den başka kimse yoktur.⁹⁷ Özellikle bu gibi başka dinleyicinin olmadığı dersler, bu ikisinin arasındaki arkadaşlığı daha çok ispat eder niteliktedir. Zira iki arkadaş birlik olup herhangi bir hocadan kendilerine ders okutmasını rica etmiş gibi gözükmektedir.

19 Cemâziyelâhîr 683 (2 Eylül 1284) tarihli bir başka semâ kaydında ise İbn Teymiyye, Bîrzâlî ve Mizzî'nin birlikte hadis meclisine katıldıkları görülmektedir. Bizzat İbn Teymiyye'nin kendi hattıyla istinsah ettiği Ebû's-Seken Zeke-riyya b. Yahyâ et-Tâî'ye ait hadis cüzünü, Mizzî, İbn Taberzed'den icazeti bulunan Bedreddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed İbn Şeybân'a okumuş ve İbn Teymiyye, kardeşi Şerefüddîn Abdullah, Bîrzâlî ve daha pek çok kişi dinlemiştir. Kâsiyûn dağı eteklerinde yapılan bu dersin kaydını Mizzî tutmuş ve İbn Teymiyye'nin ismini "el-İmâmü'l-evhad" nitelemesi ile birlikte yazmıştır.⁹⁸ Bu kayıta görüldüğü üzere mecliste hem kârî hem kâtip olarak görev yapan Mizzî, yirmi dokuz yaşında genç bir muhaddistir. Derste okudukları cüz ise İbn Teymiyye'ye ait bir nüshadır. Hocalarının yanında derse gelen Bîrzâlî ise henüz on sekiz

⁹³ Kindirî, *Hutûtu'l-ulemâ*, s. 629-30 (293. Semâ kaydı).

⁹⁴ Mutî' el-Hâfız, *Dârü'l-hadîsi's-Sükkeriyye*, s. 62.

⁹⁵ Mutî' el-Hâfız, *Dârü'l-hadîsi's-Sükkeriyye*, s. 63.

⁹⁶ Mutî' el-Hâfız, *Dârü'l-hadîsi's-Sükkeriyye*, s. 64-70.

⁹⁷ Mutî' el-Hâfız, *Dârü'l-hadîsi's-Sükkeriyye*, s. 71-72.

⁹⁸ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 230.

yaşında bir hadis tâlibidir. 722 (1322) yılında ise bu kez İbn Teymiyye ile Birzâlî'nin hoca olarak bulunduğu bir mecliste Birzâlî, *Hadîsü'l-Hasan bin 'Alî el-Cevherî* adlı hadis cüzünü okumuş, Mizzî semâ kaydını tutmuştur.⁹⁹

İbn Nâsirüddîn, İbn Arafê'nin (ö. 803/1401) hadislerinden seçilmiş 80 hadisin yer aldığı bir cüzün semâ kayıtları arasında Birzâlî'nin el yazısıyla yazdığı bir kayıttan söz etmektedir. Bu kayda göre İbn Teymiyye, 29 Receb 695'te (2 Haziran 1296) Kâsiyûn mevkiinde, İbn Abdüddâim'den rivâyet icazetini aldığı bu cüzü Birzâlî'ye okumuştur. Birzâlî hocası ve arkadaşı İbn Teymiyye ile yaptığı bu küçük derse, henüz yedi aylık olan oğlu Muhammed'i de getirmiş ve onun hem teberriken Allah Resûlü'nün hadislerini dinlemesini sağlamış hem de hocası İbn Teymiyye'nin duasını almayı murad etmiştir. Samimi bir ortamda gerçekleştiği anlaşılan bu dersin kaydını tutan Birzâlî'nin hocası İbn Teymiyye'den aşırı övgü dolu ifadelerle bahsetmesi onun İbn Teymiyye'ye duyduğu muhabbeti açıkça göstermektedir.¹⁰⁰ İbn Teymiyye'nin Birzâlî'nin hafızasına ve güvenilirliğine işaret etmek adına "Birzâlî'nin bilgisi taşa nakşedilmiş gibidir"¹⁰¹ diyerek onu taltif etmesi bu ilişkinin tek taraflı olmadığını ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye ile yakın arkadaşlığından dolayı Eşrefiyye Dârülhadis'ine atanması sırasında birtakım zorluklarla karşılaşan Mizzî, hayatının sonuna kadar buradaki görevini sürdürmüştür.¹⁰² Eşrefiyye Dârülhadis'i'ne hoca olarak atandığında İbn Teymiyye "İnşa edildiğinden beri bu dârülhadise, şartları bu kadar taşıyan başka bir hoca daha gelmemiştir." diyerek Mizzî'nin bu göreve gelmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹⁰³ Eşrefiyye Dârülhadis'i'nin vakıf şartlarından biri de dirâyet ve rivâyet yönünden hadis ilminde yetkinliği konusunda atanacak hocalar arasında seçim yapmak gerektiğinde, dirâyet yönü kuvvetli olanın göreve başlamasıdır.¹⁰⁴ Bu durumda Mizzî, İbn Teymiyye'ye göre hem rivâyet hem dirâyet açısından hadis ilminde mahirdir. Mizzî'den önce bu dârülhadiste İbnü's-Salâh, İbnü'l-Harastânî, Ebû Şâme ve Nevevî'nin de görev yaptığını düşünürsek İbn Teymiyye'nin gözünde Mizzî'nin ne kadar önemli bir mevkiye sahip olduğunu görmek mümkündür.

Mizzî, sıkıntılı zamanlarında İbn Teymiyye'nin yanında olmuştur. 705 (1306) yılında Dımaşk'tan çıkarılarak Mısır'da hapsedilen İbn Teymiyye'nin, serbest bırakıldıktan sonra uzun yıllar Dımaşk'a dönmesine izin verilmemiştir. İbn Teymiyye bu süre zarfında ailesine mektup yazarak, başından geçen olayları ve sultanla görüşmelerini anlatmış ayrıca ailesinden kitaplarının toplanıp

⁹⁹ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 231.

¹⁰⁰ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 218.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 41; Şevkânî, *el-Bedri't-tâli'*, II, 51.

¹⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 26-27 (mhk. mkd.); Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 194; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 458.

¹⁰³ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 458.

¹⁰⁴ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 354.

kendisine gönderilmesini istemiştir.¹⁰⁵ Bu işi onun hangi kitapları istediğini en iyi bilen dostu Mizzî yerine getirmiştir. Bu küçük bilgi yine Mizzî'nin gerek İbn Teymiyye ile gerekse onun ailesiyle olan yakın ilişkisini göstermektedir. Ayrıca Mizzî hem arkadaşı hem istifade ettiği hocası olan ancak başı dertten kurtulmayan İbn Teymiyye'nin kitaplarını da rivayet etmekten çekinmemiştir. Mizzî'nin talebeleri de onun İbn Teymiyye'den naklettiği kitapları rivayet etmişlerdir.¹⁰⁶ Mizzî, İbn Teymiyye'ye olan son görevini de yerine getirmiş, vefat ettiği cenazesini yıkayanlar arasında yer almıştır.¹⁰⁷

Birzâlî, Eşrefiyye Dârülhadisi'nde ve diğer bazı mekânlarda Mizzî'nin yaptığı derslerde hadis kârîsi olarak bulunmuştur.¹⁰⁸ Ancak Mizzî de kendisinden on bir yaş küçük Birzâlî'den istifade etmiş, ondan rivayette bulunmuştur. Sehâvî rivâyetü'l-akran konusunda müteahhir dönemde Mizzî ve Birzâlî'nin birbirinden rivayet etmesini örnek gösterir.¹⁰⁹ Çocuklarının eğitimiyle de yakından ilgilenen Birzâlî, kızı Fâtıma'nın on üç cilt olarak istinsah ettiği Buhârî'nin *Sahih*'ini, Mizzî'ye okuyarak asıl nüsha ile karşılaştırmıştır.¹¹⁰

Grubun yaşça en küçük üyesi olan Zehebî'nin de İbn Teymiyye ile münasebetine bazı kayıtlar şahitlik etmektedir. Zira Zehebî, hocası İbn Teymiyye'nin verdiği bazı icazetleri bizzat kaleme almıştır. Örneğin, 709 (1310) yılına ait bir kayıta Zehebî'nin, İbn Teymiyye'nin Sebte halkına verdiği icazeti yazdığı görülmektedir.¹¹¹ Yine İbn Teymiyye'nin *Ref'u'l-melâm 'ani'l-eimmeti'l-a'lâm* adlı kitabının sonuna Zehebî tarafından bu kitabın müellifi olan İbn Teymiyye'ye okunduğu kaydı düşülmüştür.¹¹² Zehebî, İbn Teymiyye'den oldukça etkilenmiş ve onun hakkında "Rüknülyemânî ile Makâm-ı İbrâhim arasında yemin etmem gerekirse yemin ederim ki ben onun gibisini görmedim. Allah'a yemin olsun ki o da kendi gibi birini görmemiştir."¹¹³ diyerek ona olan hayranlığını abartılı bir dille ifade etmiştir. Son dönem âlimlerinden Kevserî, Zehebî'nin hocası İbn Teymiyye ile ilgili *en-Nasihatü'z-Zehebiyye li'bni*

¹⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 95.

¹⁰⁶ İbn Azzûz, *Medresetü'l-hadîs fi bilâdi's-Şâm*, s. 79.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 300.

¹⁰⁸ Zehebî, *Zeylü Târihi'l-İslâm*, LIII, 454; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 198; Tâceddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, X, 397; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 237; Birzâlî, *el-Müktefî*, I, 53 (mhk. mkd.).

¹⁰⁹ Birzâlî ve Mizzî her ikisi de birbirinden rivayet ettiği için rivayetü'l-akran içinde müdebbec ravilere örnektir. Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, I-V, Mektebetü's-Sünne, Kahire 2003, IV, 170.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 41; Birzâlî, *el-Müktefî*, I, 27 (mhk. mkd.).

¹¹¹ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 68.

¹¹² İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 69.

¹¹³ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 72.

Teymiyye adlı risâleyi gerekçe göstererek, Zehebî ile hocası İbn Teymiyye arasındaki münasebetin olumlu olmadığını ileri sürse de¹¹⁴ bu iddianın kaynaklarda yer alan pek çok bilgi ile örtüşmediği gözükmektedir. Kaldı ki söz konusu risalenin Zehebî'ye ait olduğu da tartışmalıdır.¹¹⁵

Zehebî'nin yaşça en yakın olduğu Birzâlî ile de aralarında hem hoca-talebe hem arkadaşlık ilişkisi bulunmaktadır. Zirâ Birzâlî, Zehebî'nin hadis ilmine merak salmasında teşvik edici olmuştur. Birzâlî'nin, Zehebî'nin yazısını güzelliği nedeniyle muhaddislerin yazısına benzetmesi, Zehebî üzerinde etkili olmuş ve hadis ilmine yönelerek Birzâlî'den ders almıştır. Bu nedenle Zehebî biyografisini kaleme alırken Birzâlî'den hocam ve arkadaşım şeklinde söz etmiştir.¹¹⁶

Bu dört muhaddis arasındaki yakın ilişki birbirlerinin zor zamanlarında da kendisini göstermiştir. Bu dönemdeki Hanbelî ve Eş'arîler arasında yaşanan görüş ayrılıklarında bu dört muhaddis de bu durumdan yakinen etkilenmiş-

¹¹⁴ İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 70 (muhakkikin notu).

¹¹⁵ *en-Nasihâtü'z-Zehebîyye li'bn Teymiyye* adlı risale delil gösterilerek, Zehebî'nin İbn Teymiyye ile yakın ilişkiler kurduğu ancak buna rağmen onu eleştirmekten geri durmadığı ifade edilmiştir. bkz. Altıkulaç, "Zehebî", *DİA*, XLIV, ss. 180-188, İstanbul 2013, s. 181. Ancak bu risalenin Zehebî'ye ait olmadığı iddia edilmektedir. Bunun için de Zehebî'nin İbn Teymiyye'yi gerek o hayattayken gerekse vefat ettikten sonra her daim savunduğu ve söz konusu risaledeki üslubun Zehebî'ye ait olamayacağı gerekçe gösterilmiştir. Zehebî'nin talebelerinin, hocalarının yazısını taklit edebildikleri bu nedenle risalenin Zehebî'nin hattıyla nakledildiğini söylemenin bir anlam taşımadığı da ifade edilmiştir. bkz. İbn Nâsirüddîn, *er-Reddü'l-vâfir*, s. 70 (muhakkikin notu). Bu konuda Ebü'l-Fazl Muh. b. Abdullah el-Konevî'nin, söz konusu risalenin kime ait olduğunu araştıran *Edvâ' ale'r-risâleti'l-mensûbe ile'l-Hâfız ez-Zehebî "en-Nasihâtü'z-Zehebîyye li'bni Teymiyye" ve tahkiku fi sâhibihâ* adlı bir çalışması bulunmaktadır. Yazar bu çalışmasında bu risalenin Kemâleddîn Muhammed b. Ebü'l-Hasan Ali es-Serrâc'a ait olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmaya göre Muh. b. Ali es-Serrâc'ın ailesi de Harran'dan göçmüştür ve kendisi Dimaşk'ta uzun bir zaman yaşamıştır. Yaşları birbirlerine yakın olan Muhammed b. Ali ile İbn Teymiyye çocukluk arkadaşlarıdır ve ailesi İbn Teymiyye'nin ailesiyle komşudur. Gençlik yıllarında da arkadaşlıkları devam etmiş her ikisi de bazı ortak hocalardan ders almıştır. İbn Teymiyye muhtemelen, gençlik yıllarında istemeyerek gittiği sûfi meclislerinde Muhammed b. Ali es-Serrâc'la birlikte bulunmuş olmalıdır. Şafîî, eşarî ve tasavvufta Kalenderânî'nin en aşırı kolu olan Rifâî'lere mensubiyeti bulunan Muh. b. Ali es-Serrâc'ın, hayatı bid'atlerle ve mutasavvıfların aşırı görüşleriyle mücadele ile geçmiş İbn Teymiyye ile anlaşamaması gayet normal bir durumdur. Kaldı ki yanlış düzeltmek adına sözünü esirgemeyen İbn Teymiyye, Muhammed b. Ali es-Serrâc ve arkadaşları hakkında ağır ifadeler kullanarak onların faaliyetlerini tenkit etmiştir. Ancak yazara göre risalenin sahibi olan Muh. b. Ali es-Serrâc ile İbn Teymiyye'nin çocukluk ve gençlik yıllarındaki birliktelik ve aynı ilim meclislerinde bulunmaları gibi sebepler aralarındaki düşmanlığı biraz yumuşatmış, ilişkilerini tamamen kesmek yerine karşılıklı olarak nasihatleşmeyi tercih etmişlerdir. bkz. Konevî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Abdullah, *Edvâ' ale'r-risâleti'l-mensûbeti ile'l-Hâfız ez-Zehebî "en-Nasihâtü'z-Zehebîyye li'bni Teymiyye" ve tahkiku fi sâhibihâ*, Dârü'l-Mâsûn li't-Türâs, Beyrut 2002, s. 6, 33-37, 41-42.

¹¹⁶ Kütübü, *Fevâtü'l-Vefyât*, III, 197-198.

lerdir. Özellikle Mizzî, İbn Teymiyye'yi savunmak için pek çok sıkıntıya katlanmıştır. Bu nedenle yukarıda geçtiği üzere Tâceddîn es-Sübki'nin, İbn Teymiyye ile münasebetlerinin diğer üç muhaddisin başlarını derde soktuğu şeklindeki değerlendirmesi esasen doğrudur. Nitekim 705 (1306) yılında Dımaşk'ta Nâibüssaltana'nın av sebebiyle şehirde olmadığı bir gün, muhtemelen mezhep farklılığından kaynaklanan bir konuda taraflar arasında bir arbede yaşanmış, dönemin kadısı Necmeddîn İbn Sasrâ, İbn Teymiyye'nin taraftarlarından bazılarını çağırıp, onları azarlamıştır. Daha sonra Mizzî, Buhârî'nin *Halku ef'âli'l-ibâd* adlı eserinin Cehmiyye'nin görüşlerine reddiye içeren kısmını Emeviyye Camii'nde Kubbetü'n-nesr'de okumuştur. Derste hazır bulunan bazı fakihler, Mizzî'nin kendilerine cevap olsun diye okuduğunu düşünerek rahatsız olmuş ve Mizzî'yi, Şâfiî kadısına şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine İbn Teymiyye ile iyi geçinemeyen İbn Sâsra, İbn Teymiyye'yi desteklediği için Mizzî'yi hapsedirmiştir. Mizzî'nin tutuklandığı haberini alan İbn Teymiyye, çok müteessir olmuş ve hapishaneye giderek Mizzî'nin serbest kalmasını sağlamıştır. Daha sonra İbn Teymiyye, saraya giderek Mizzî hakkında kadı ile tartışmıştır. İbn Teymiyye saltanat naibi (nâibüssaltana) döndüğünde olan biteni anlatmış, naib yaşanan olaylardan büyük üzüntü duymuştur. Ancak İbn Sasrâ, Mizzî'nin hapishaneye geri gönderilmesini aksi takdirde görevinden istifa edeceğini söyleyince naib, İbn Sasrâ'nın gönlünü hoş tutmak için Mizzî'nin yeniden tutuklanmasını emretmiştir. Birkaç gün hapsedilen Mizzî daha sonra serbest bırakılmıştır. Naib, bu tür tartışmaların yaşanmaması adına itikâdi konular hakkında konuşulmasını yasaklamış, emre itaat etmeyenlerin malının ve kanının helal olacağını, ev ve dükkânının yıkılacağını duyurmuştur. Naib böylece ortamı sakinleştirip olayın kapanmasını sağlamıştır.¹¹⁷ Bu olayda da görüldüğü üzere esasen Mizzî'nin hapse düşmesinin nedeni okuduğu metin değil, İbn Teymiyye'yi desteklemiş olmasıdır.

IV. Sonuç

Bahrî Memlûkler dönemi yetişen âlimler ve telif edilen eserler bakımından oldukça zengin bir dönemdir. Moğol istilaları ile Haçlı seferlerinden bunalan İslâm toplumu için güvenilir bir yaşam alanı temin eden Memlûkler, civar yerlerden pek çok âlimin bu güvenli topraklara göç etmesini sağlamıştır. Bu durum inşa edilen eğitim öğretim kurumları, yetişen âlimler ve telif edilen eserler bakımından ilmî açıdan oldukça aktif bir sürecin yaşanmasına vesile olmuştur. Öte yandan başta Memlûk sultan ve emirleri olmak üzere farklı coğrafyalardan gelen âlimlerin mezhep ve düşünce farklılıkları, bu dönemi mezhepsel hareketlilik açısından da oldukça aktif bir dönem haline getirmiştir. Bu dönemde her türlü farklılığa rağmen olumlu ilişkiler kuran muhaddisler olduğu gibi bu

¹¹⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVIII, 54; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 458.

durumun zaman zaman muhaddislerin ikili ilişkilerine olumsuz olarak yansıdığını, hatta telif ettikleri eserlerde de mezhep taassubunun izlerinin bulunabileceğini söylemek mümkündür.

Bu dönemde yetişen pek çok muhaddis olmakla birlikte Mizzî, İbn Teymiyye, Bîrzâlî ve Zehebî'nin VIII. (XIV.) asırda ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bu döneme ait semâ kayıtları ve diğer kaynaklarda yer alan bilgiler bu dört hadis hafızı arasında çok yakın bir ilişki olduğunu açıkça göstermektedir. Bu dört âlim yaşadıkları asra yön veren, ilmî yetkinlikleri herkes tarafından kabul edilen muhaddislerdir. Erken tarihli kayıtlar dikkate alındığında yaşları çok genç olmasına rağmen bu muhaddislerin, hadis meclislerinde hoca, kârî ya da kâtip olarak görev yapmaları onların toplum içinde erken yaşlardan itibaren tanınıp kabul gördüklerini göstermektedir. Bu muhaddislere sultan ve emirler tarafından önemli kararların alınmasında toplumu ikna etme ya da dış ilişkilerde elçilik yapma gibi görevlerin verilmesi bu muhaddislerin halk nazarında da çok önemli bir konuma sahip olduklarını göstermektedir.

“İslâm Literatüründe Hasâis: Mefhûmu ve Muhtevâsı”

Özet: Bahrî Memlûkler Devleti'nin hüküm sürdüğü VIII. (XIV.) asırda dönemin ilim merkezlerinden sayılan Kahire ve Dimaşk, Moğol istilaları ile Haçlı seferlerinden bunalan İslâm toplumu için güvenilir bir yaşam alanı temin etmiştir. Bahrî Memlûkler döneminde, gerek toplumun gerekse sultan ve emirlerin ilme ayrı bir önem göstermesi, idarî yapı ve halk arasında irtibatı sağlayan ulemânın bizatihi sultan ve emirler tarafından himaye edilerek yüksek mevkilere getirilmesi; çok sayıda eğitim öğretim mekânının kurulmasına, ilmî faaliyetlerin canlanmasına, yetişen âlimler ve kaleme alınan eserler bakımından İslâmî ilimlerin büyüüp gelişmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu dönem pek çok İslâmî ilmin yanında yetişen muhaddisler ve telif edilen eserler bakımından hadis ilmî açısından da oldukça verimli bir dönemdir. Bu süreçte pek çok meşhur muhaddis yetişmekle birlikte bu döneme damgasını vuran dört büyük muhaddisten söz etmek mümkündür. Gerek birbirlerinden hoca-talebe olarak istifade etmeleri, gerekse arkadaş olarak zor zamanda birbirlerinin yanlarında olmaları bakımından büyük önem arz eden bu dört büyük muhaddis Mizzî, İbn Teymiyye, Bîrzâlî ve Zehebî'dir. Bu makale Bahrî Memlûkler döneminde genel olarak ulemânın birbirleriyle ilişkilerini ele alırken özelden VIII. (XIV) asrın dört büyük âliminin birbirleriyle münasebetini ortaya koymayı amaçlamaktadır

Atıf: Nagihan EMİROĞLU, “VIII/XIV. Asırda Dört Büyük Hadis Hâfızı: Mizzî, İbn Teymiyye, Bîrzâlî, Zehebî”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVII/2, 2019, ss. 95-118.

Anahtar Kelimeler: Mizzî, İbn Teymiyye, Bîrzâlî, Zehebî, Ulemâ, Muhaddis.

Ek 1: Dört Muhaddisin Aynı Hadis Meclislerinde Farklı Konularda (Kâri, Kâtib, Hoca, Talebe) Birlikte Olduklarını Gösteren Bazı Sema Kayıtları

Dersin Hocası	Okunan Eser	Kâri	Kâtib	Tarih	Meclise Katılan Meşhur Muhaddisler	Mekân	Kaynak
Ebü İshâk İbrahim b. İsmail el-Hanefi (ö. 681)	<i>Cüz'ün fihri min hadisi Abdüvvehhâb el-Kellâbi</i>	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	18 Cemâzi-yelâhîr 678	* Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339) * Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî (ö. 742)	Emevîyye Câmiî	<i>Hütütu'l-ulemâ,</i> s. 629-630 Sema no: 293
Burhâneddîn Ebü İshâk İbrahim b. İsmail el-Hanefi (ö. 681)	<i>Kitâbu't-tib li Ebî Nuaym</i>	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	28 Cemâzi-yelâhîr 680	* İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742) * Muhammed b. Abdurrahmân el-Mizzî (ö. 741) (Mizzî'nin kardeşi)	Sükkeriyye Dârülhadisi	<i>Dârü'l-hadisî's-Sükkeriyye,</i> s. 62.
Bedreddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Şeybân eş-Şeybânî	<i>Cüz'ün li Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer es-Sükkeri</i>	İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728)	İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728)	20 Safer 681	* İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Muhammed b. Abdurrahmân el-Mizzî (ö. 741) (Mizzî'nin kardeşi)	Sükkeriyye Dârülhadisi	<i>Dârü'l-hadisî's-Sükkeriyye,</i> s. 63.
Fahreddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Abdüvvehhâb el-Makdisî	<i>Meşhûrâtü li Ebü'l-Hasan el-Makdisî</i>	Necmeddîn Ebü İbrahim Musa b. İbrahim b. Yahya	Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. en-Necib eş-Şâfi	24 Rebulâhîr 681	* İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339)	Muzafferi Câmiî	<i>Dârü'l-hadisî's-Sükkeriyye,</i> s. 63.
Abdurrahmân b. Ebü Ömer el-Makdisî	<i>Mehâmilî'nin el-Emâlî'sinin ilk cüzü</i>	İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728)	Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339)	11 Safer 682	* İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339)	Muzafferi Câmiî	<i>Dârü'l-hadisî's-Sükkeriyye,</i> s. 71-72.
Bedreddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Şeybân eş-Şeybânî	<i>Cüz'ün li Ebü'l-Seken Zakeriyya b. Yahyâ et-Tâi</i>	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	19 Cemâzi-yelâhîr 683	* İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339) * Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742) * Şerêfüddîn Abdülâh b. Abdülhalim (İbn Teymiyye'nin kardeşi)	Cebeli Kâsiyûn	<i>er-Reddî'l-vâfir,</i> s. 230.
İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728)	<i>Cüz'ün fihri semâniyyeti ehâdisi min tektâtin min cüz'il-Hasan b. Arefe</i>	İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728)	Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339)	29 Receb 695	* Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339) * İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728)	Cebeli Kâsiyûn	<i>er-Reddî'l-vâfir,</i> s. 218.
* İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339)	<i>Cüz'ün fihri min hadisi'l-Hasan bin 'Ali el-Cevherî</i>	Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339)	Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	21 Receb 722	* Alemüddîn el-Birzâlî (ö. 739/1339) * İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728) * Ebü'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742)	Dımaşk	<i>er-Reddî'l-vâfir,</i> s. 231.